بیبلیۆگرافیا

سوودەکانی ، قۆناغەکانی گەشەکردنی، جۆرەکانی، چۆنێتی ئەنجامدانی

یاسین قادر بەرزنجی

بیبلیۆگرافیا، کە ئەمڕۆ بەیەکێك لە کارە هونەرییەکانی کتێبخانەو زانیارییەکان دادەنرێت، بریتییە لە «زانستی نووسین لەسەر کتێبخانەو بابەتەکانی نێو کتێبخانەو بەرهەمە هزرییەکان، بەواتایەکی تر بریتییە لە هونەری کۆکردنەوەی زانیاریی سەبارەت نووسراوەکان‌و پێشکەش کردنیان بۆ خوێنەر لە لیستەداو پێناسەکردنی پێویستی زانیاریی نێو لیستەکان» (١).

بیبلیۆگرافیا بناغەی هەر کارێکی زانستییە، توێژەر هەر لەگەڵ بیرکردنەوە لە دامەزراندنی توێژینەوەکەیدا پێویستی پێی دەبێت، لەڕێی بیبلیۆگرافیاوە لە بایەخی توێژینەوەو هەڵبژاردنی بابەتەکەی‌و چی لەوەوبەر دەربارەی نووسراوە تێدەگات، بەهۆیەوە دەزانێ چ شتێك پێویستە بۆ توێژینەوەکەی تا سوودیان لی وەربگرێت.

زیادەڕۆیی ناکەین گەر بڵێین توێژینەوەی زانستی بەکارکردن لەسەر لیستەکانی بیبلیۆگرافیا دەسپێدەکات، هەر بەویش کۆتایی دێت، بێجگە لەوەش بیبلیۆگرافیا فەرهەنگی هاوبەشە بۆ هەموو زانستەکان‌و کەرەستەی سەرەکییە بۆ هەر پسپۆڕییەك.
هەر لە پێناسەی ئەم زانستە کتێبخانەییەدا گوتراوە «هەر لیستەیەکە بە بابەتی بڵاوکراوە، یان بڵاونەکراوە، سەبارەت کەسێك، یان بابەتێك، یاخود کات‌و شوێنێك، بەشێوەیەکی گشتیی بێت، یان سنووردار»(٢).

سوودەکانی بیبلیۆگرافیا

لەگەڵ گەشەکردنی زانستی کتێبخانەو زانیارییەکاندا سوودی ئەم پرۆسە هونەرییە لەبەرچاو گیراوە، بۆ پێناسەی کلتوری نەتەوەیی‌و نیشتمانیی هەر وڵاتێك پەنا دەبرێتە بەر بیبلیۆگرافیاو ڕێبەر (الکشاف)ی تایبەت بە چاپکراوەکانی ئەو وڵاتە، بیبلیۆگرافیای کتێبە چاپکراوەکان‌و ڕێبەری خولاوەکان (گۆڤارو ڕۆژنامەکان). سەبارەت سوودەکانی بیبلیۆگرافیاو ئەو مەبەستانەی کە لەپێناویدا بیبلیۆگرافیا ئەنجام دەدرێت، دەتوانین ئاماژە بەم خاڵانە بکەین:

١-خزمەتی ئەنجامدانی توێژینەوەی زانستیی دەکات.

٢-دەبێتە باشترین سەرچاوە بۆ ڕاپۆرت‌و توێژینەوەی خوێندکاران لەسەرجەم قۆناغەکانی خوێندندا.

٣-بۆ بەکارهێنانە کتێبخانەییەکان (٣).

نووسەری کتێبی «علم الببليوغرافيا والاعمال الببليوغرافية» دەڵێت:

«پێویستە زانستی بیبلیۆگرافیا لە پرۆگرامی خوێندنی زانکۆدا بخوێنرێت تا وەکو خوێندکاران فێربن چۆن چۆنی بەکاری بهێنن، هەر چۆن لەکاتی پێویستیاندا بزانن بە باشی بگەڕێنەوە سەری‌و زانیاریی لێوەربگرن، ئەویش دوای ئەوەی لە جۆرەکانی‌و خەسڵەتەکانیان تێگەیشتن، هاوکات دەبێ مادەیەکی سەرەکیی خوێندکارانی پەیمانگاو کۆلیژەکانی کتێبخانەو زانیارییەکان بێت لەسەرجەم قۆناغەکانی خوێندنیاندا. دەبێ ئەوان وەك یەکێك لە زانستە کتێبخانەییەکان بیخوێنن‌و لە ڕووی بنەمەکانی ڕێکخستنی، لایەنە هونەرییەکانی بۆ کۆکردنەوەو ئامادەکردن‌و دابەشکردن‌و ڕیزبەندی‌و چاپکردنیەوە شارەزابن. بەوەش دەتوانرێ دوای دەرچوونیان کاری بیبلیۆگرافیا ئامادە بکەن‌و بەو کارەش خزمەت بە هامشۆکەرانی کتێبخانەو توێژەران بکەن» (٤).

لە کتێبخانە نیشتمانی‌و نەتەوەیی‌و گشتی‌و تایبەتمەندەکاندا، لەگەڵ گەشەکردنی کاروبارییان‌و زۆربوونی تیراژی چاپەمەنییەکانیاندا، بوونی بیبلیۆگرافیا بووەتە پێویستییەك کە ناکرێ هیچ کتێبخانەیەك گروپی کارامە دانەنێت بۆ ئامادەکردنیان، سامانی ڕوناکبیری‌و نەتەوەیی هەر میللەتێك لە کتێبخانەکانیدا دەردەکەوێ‌و لە کتێبخانەشدا بیبلیۆگرافیا دەبێتە پێناسەی ئەو سامانە.

تەنانەت کتێبخانە نیشتمانییەکان کارەکانی بیبلیۆگرافیا بە (بیبلیۆگرافیای نیشتمانی) ناودەبەن‌و بە شێوەی وەرزیی، یان ساڵانە لە کتێبی تایبەت‌و بڵاوکراوەی بیبلیۆگرافیدا، لە جوانترین کاری هونەری‌و زانستی‌و چاپەمەنیدا بیبلیۆگرافیاکانیان دەخەنە بەردەست‌و دەبنە سەرچاوەی بەپێز بۆ داهاتووی توێژینەوە زانستییەکان.

بیبلیۆگرافیای نیشتمانیی بریتییە لە کورتکراوەو پاراستنی بەڵگەنامەیی سەرجەم بەرهەمەکانی هزرو ئەفراندن بۆ گەلان بەدرێژایی مێژوو، کە لەڕووی بابەت‌و نووسەرانیانەوە پۆلێن‌و ئەرشیف دەکرێن‌و ڕووی گەشی مەعریفیی هەر نەتەوەیەك نیشاندەدات. هەر کتێبخانەیەك، دەتوانێ بەهۆی بیبلیۆگرافیای (کتێب‌و گۆڤارو ڕۆژنامە) یاخود (تۆمارو بەڵگەنامەکان)یەوە باشترین خزمەت بە توێژەران بکات تاوەکو بەشێوەیەکی گونجاو توێژینەوە زانستییەکانیان ئەنجام بدەن.

کتێبخانە نیشتمانییەکان، بەو پێیەی ژمارەی سپاردن دەبەخشنە چاپکراوەکان، باشترین جێگان بۆ ئەنجامدانی کاری بیبلیۆگرافی، هەر چۆن دەزگاکانی چاپ‌و بڵاوکردنەوەو کتێبخانەکانی ترو کتێبخانە ئەهلییەکانیش دەتوانن بۆ خوێنەرو کڕیارەکانیان کاری بیبلیۆگرافیا فەراهەم بکەن(٥).

بیبلیۆگرافیا وەك ئامانجێك بۆ پێناسەی کتێبخانەو سامانی چاپکراوەکانی‌و هاوکات بۆ سوودوەرگرتنی توێژەران لەو چاپکراوانە گرنگی‌و بایەخی زۆری هەیە، هاوکات بۆ مەسەلەی (کات) ڕۆڵێکی گەورە دەبینێ، چونکە توێژەر لە کەمترین کاتدا بەهۆی بیبلیۆگرافیاوە ئاشناو شارەزا دەبێ بەو چاپکراوانەی مەبەستێتی بۆ کارەکەی سوودیان لێ وەربگرێت.

یۆنسکۆ(ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ پەروەردەو زانست‌و ڕۆشنبیریی) بایەخی تەواو دەدات بەبرەودان بە زانستی بیبلیۆگرافیاو پراکتیزەکردنی بۆ ناساندنی سامانی کلتوری هەر وڵاتێك، هەر بەو مەبەستەش کۆمەڵێك لیژنەی پێکهێناوە بۆ چارەسەری گرفتەکانی بیبلیۆگرافیا کە پەیوەست بن بە هەر بوارێکی توێژینەوەی زانستییەوە، ئەو خەباتەی (یۆنسکۆ) لە ساڵی (١٩٥٠)وە دەستی پێکردووەو ئامانجی بەستنەوەی زانیاریی وڵاتان بووە بەیەکەوە، هەروەها ناساندنی بەرهەمی هزری‌و مەعریفییان لای یەکتر(٦).

بیبلیۆگرافیا وەك زاراوە

وشەی بیبلیۆگرافیا لەڕەچەڵەکدا دەگەڕێتەوە بۆ زمانی گریکی کۆن، وشەیەکی لێکدراوە لە هەردوو وشەی: بیبلیۆن (Biblion) کە بە واتای کتێبی بچووك (نامیلکە) دێت لەگەڵ گرافیا (Graphia) کە بە واتای نووسین‌و لەبەرگرتنەوە دێت، واتە بیبلیۆگرافیا بریتییە لە (نووسینی کتێب) یان (لەبەرگرتنەوەی کتێب) (٧)، بە واتایەکی تر، وشەی (Bibliographia) مانای نووسین لەسەر کتێب، یان لەبەرگرتنەوە، یاخود گواستنەوە لە کتێبەوە دەگەیێنێ، ئەم وشەیە گەشەی کردوە بۆ واتای زیاتر، کە دەگەنە خولاوە زانستییەکان، فیلم، سەرچاوەکانی بیستن‌و بینین و بچووککراوە فیلمییەکان (مایکرۆفیلم) (٨).

قۆناغەکانی گەشەکردنی بیبلیۆگرافیا

بەپێی تێپەڕبوونی سەردەمەکان، وشەی بیبلیۆگرافیا گەشەی بەسەردا هاتووە تا گەیشتووەتە ئەوەی واتای لیستی کتێب‌و کەرەستە کتێبخانەییەکانی تر بگەیێنێ، کە لەنووسینی هەر وتارو توێژینەوەیەکدا سوودیان لێ ببینرێت، بیبلیۆگرافیا بەپێی پیتەکانی (ئەبجەد) لە زمانی عەرەبیدا، بەپێی ناوی نووسەران، یاخود بابەتەکان ڕێکدەخرێ.

بیبلیۆگرافیا بەپێی ڕەوتی قۆناغە مێژووییەکان، بەم شێوەیە گەشەی کردوە:

١-بیبلیۆگرافیا لە چاخە دێرین‌و ناوەندەکاندا:

لە چاخەدێرینەکاندا، بەر لە دامەزراندنی کتێبخانەکان، لە میسری کۆن‌و سەر دیوارەکانی پەرستگای (حورس) ناوی کتێبە پارێزراوەکانی ناو ئەو کتێبخانەیە نەخشابوو، هەر چۆن لە کتێبخانەکانی وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (عێراق) لەسەر قوڕی سوورکراوە ناوی کتێبەکان هەڵکەندرابوو.

بەڵام لە وڵاتی یۆنانی دێریندا (گریك) فەیلەسووفەکان بایەخیان بە تۆمارکردنی لیستی کتێبەکان دەدا، تاوەکو بزانن ئاخۆ فەیلەسووفەکانی بەر لەخۆیان چییان نووسیوە، لەگەڵ تۆمارکردنی کورتەی ژیانی ئەو فەیلەسووفانە، بە واتا کۆنەکە ئەم لیستانە وەك بیبلیۆگرافیای سەرەتایی وابوون، چونکە ئەو زانیارییانەیان گەیاندوە کە پەیوەست بوون بە دروستکردنی کتێبەوە، هەر لە نووسینیانەوە تا لەبەرگرتنەوەیان‌و باسی ژیانی نووسەرەکانیان لە هەندێ جاردا(٩).

لای گریکەکان تا ماوەیەکی زۆر تێکەڵ کردن لەنێوان (بیبلیۆگرافیاو بیۆگرافیا)دا هەبووە، کە یەکەمیان واتە (نووسین دەربارەی کتێب)و دووەمیان واتە (نووسین سەبارەت ژیانی نووسەرێك)، بەڵام کاتێ ڕێکخەری بیبلیۆگرافیی بەناوبانگ (کالیماخوس)ی ئەمینداری کتێبخانەی ئەسکەندەرییە لە سەردەمی یۆنانەکاندا خشتەی بیبلیۆگرافیی داناوە، ئەو زانستە ڕوو لە قۆناغێکی نوێ بووەو پەیوەستیی تەواوی بە کتێبخانەکانەوە هەبووە.

ئەو، ڕیزبەندیی بۆ بابەتەکان‌و پاشانیش بۆ نووسەرەکان کردوە بەپێی ڕیزبەندیی ئەبجەدی، هەر چۆن بۆ هەر نووسەرەش کورتەیەکی سەبارەت بە ژیانی تۆمارکردوە، بەو پێیە کتێبخانەی ئەسکەندەرییە بووەتە یەکەمین پەیمانگای بیبلیۆگرافیا لە جیهاندا، چونکە لەوێدا بە تەنیا کلتوری یۆنانەکان کۆنەکراوەتەوە، بەڵکو سەنتەرێکی نێودەوڵەتیش بووە بۆ کلتوری دەریای سپی ناوەڕاست‌و خۆرهەڵات‌و هندستانیش.

دوای پیشەسازیی کاغەزیش لە بەغدا، کتێب دەرکردن گەشەی بەخۆوە دیوە، هەر لەوێشەوە کاریگەریی هەبووە بۆ سەر ڕوناکبیریی جیهانی‌و بڵاوکردنەوەی زانیاریی، بگرە سەرەتایەکی شۆڕشگێڕانە بووە لە ژیانی مرۆڤدا. کۆنترین کاری بیبلیۆگرافیی ئەو سەردەمە کتێبی پێرست (الفهرست)ەکەی (ابن ندیم) بووە، کە ئەمڕۆ بە کۆنترین سەرچاوەی بیبلیۆگرافی عەرەبی‌و ناعەرەبیش دەژمێرێت.

لەسەدەی شانزەیەمیشدا زانایانی ئیسلام چەند بیبلیۆگرافیایەکی گرنگیان بەرهەم هێناوە، لە ئەوروپاش هەر لە ناوەڕاستی ئەو سەدەیەدا زانستی بیبلیۆگرافیا دەرکەوتووە، ئەویش کاتێك (کۆنراد جیسنەر)ی سویسری زانیاریی سەبارەت سەرجەم چاپکراوەکانی هەموو جیهانی لە کتێبێکدا بە ناوی (Bibliotheca) تۆمارکردوە.

٢-بیبلیۆگرافیا لەسەردەمی نوێدا:

هیچ یەك لە (پێرست)ەکان لە ئەوروپادا تاوەکو سەرەتای سەردەمی نوێ زاراوەی (بیبلیۆگرافیا)یان بەسەردا نەبرابوو، بەڵکو بەناوی دیکەی وەك (لیستە، کەتەلۆگ، کتێبخانە، ڕێبەر) ناودەبران، یەکەمین کەس کە ئەم زاراوەیەی بەکارهێناوە (گابریل نۆرێ)ی ئەمینداری کتێبخانەی (کاردینالّ مازاران) بووە لە فەرەنسا، ئەویش لە کتێبەکەیدا (بیبلیۆگرافیای سیاسی) کە ساڵی ١٦٣٣ دەرچووە، بەکاریهێناوە.

لە فەرەنسا تێکەڵ کردن هەبووە لە نێوان هەردوو زاراوەی بیبلیۆگرافیاو زانستی بیبلیۆگرافیادا، کە یەکەمیان زانستی خوێندنەوەی نووسراوە دێرینەکان‌و دووەمیان بە واتای ئەو زانستە دێت کە سەبارەت بە کتێبەکان دەدوێ‌و پێناسەیان دەکات.

مێژوونووس (جان فرانسوا)ی خاوەن کتێبخانە لە پاریس خاوەنی یەکەمین بیرۆکەی بەکارهێنانی بیبلیۆگرافیا بووە بە چەمکە نوێیەکەی، ئەو بەسەر دوو لقدا دابەشیکردوە، یەکەمیان دەگەڕایەوە بۆ هونەری چاپەمەنی، بەڵام دووەمیان سەبارەت خودی کتێب بووە لە ڕووی مێژووەکەی، پێرست، پۆلێن، بەهای، نووسەرانی(١٠).

دوای بەرپابوونی شۆڕشی فەرەنساش یەکەمین دەزگای بیبلیۆگرافیی نیشتمانیی لە پاریس دامەزراوە، کۆمەڵێ پێرستکار تیایدا کاریان کردووە، دوای ئەوەی شۆڕش دەستی بەسەر کۆمەڵە ئایینییەکان‌و سامانی کۆچەران‌و کتێبخانەی دێرەکاندا گرتووە، بووەتە خاوەنی ژمارەیەکی زۆر لە دەستنووس‌و کتێبەکان.

ئەو کارە ناچاری کردوون ئاماریان بکەن‌و لە خشتەی جیاوازدا هەرچییەك پەیوەندیی بە کتێبەکان‌و دەستنووسەکانەوە بووبێت تۆماری بکەن، بەوەش چەمکێ بۆ بیبلیۆگرافیا داهێنراوە کە بووەتە بەشێ لە زانستی کتێب‌و کتێبخانەکان.

بەڵام ساڵی ١٨١٢ ئەدیب‌و بیرمەندی فەرەنسی (جبریل بینو) وەرچەرخانی بەسەر چەمکەکانی بیبلیۆگرافیادا هێناوەو یەکەمین کەس بووە کە زاراوەی (بیبلیۆلۆجیا)ی بەرامبەر زانستی کتێب بەکارهێناوە، بەڵکو بیبلیۆگرافیای کردە لقێك لە (بیبلیۆلۆجیا)، واتە ئەو هونەرەی بایەخ بە پێرستکردنی کتێبەکان دەدات.

هەر ئەویش جیاوازیی خستە نێوان هەر دوو لقەکەی کاری بیبلیۆگرافیا: بیبلیۆگرافیای گشتی‌و بیبلیۆگرافیای تایبەتمەندەوە، ئەو بیرمەندە لە کتێبی (پێرستی گشتیی بۆ بیبلیۆگرافیای ساڵی١٨١٢)یدا نزیکەی سێ هەزار ناونیشانی تۆمارکردوە.

دیارترین کارێ بە ئاراستەی زانستی بیبلیۆگرافیاو دەرکردنی بیبلیۆگرافیایەکی جیهانی لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمدا بووە کاتێ (بروسیل) پێرستی کارتەکانی (الفهرس البطاقي الموحد)ی بەرهەمهێناوەو پەیمانگای نێودەوڵەتیی بیبلیۆگرافیا کە ساڵی ١٨٩٥ دامەزراوە، کاری لەسەرکردوە.

ئەو نزیکەی (٢٠)ملیۆن کارتی خستووەتە بەرچاو کە سەبارەت چاپکراوەکانی نێو کتێبخانەکانی ئەورووپاو ئەمریکا بوون.

لەسویسراش ساڵی ١٨٩٠ هەوڵی ئامارکردنی بیبلیۆگرافیایەکی تایبەتمەند سەبارەت زانستە بایلۆجییەکان دراوەو هەر لەسەدەی نۆزدەیەمشدا هەندێ کاری بیبلیۆگرافیای نەتەوەیی ئامادەکراون، بەڵام لەسەدەی بیستەمدا کۆمەڵی بیبلیۆگرافیای بابەتی شیکاریی سەبارەت کتێب‌و وتاری نێو خولاوەکان ڕوناکییان دیوەو بۆ یەکەمجاریش (پێرستی جیهانیی بۆ دانراوە زانستییەکان) لەچاپدراوە (١١).

گەشەکردنی کاری زانستیی بیبلیۆگرافیا پەیوەست بووە بە پێویستیی لیستەکانی بیبلیۆگرافیاو گەڕانەوە بۆی بەشێوەیەکی بەردەوام، ئەوەتا کارمەندی کتێبخانەیی (شارڵ مورتیە) کە یەکەمین کەس بووە نازناوی (مامۆستای بیبلیۆگرافیا)ی لە ساڵی ١٨٩٧ دا بەدەستهێناوە، وایداوەتە قەڵەم کە بیبلیۆگرافیا «لێکۆڵینەوەی ئەو پێرستانەیە کە کتێبەکانیان تیادایەو پۆلێن کراون، کە دەبێ بەردەوام گەڕانەوە بۆ سەریان ئەنجام بدرێت، ئیتر بۆ ساغکردنەوەی ناسنامەی کتێبەکە بێ یان بۆ ئاگاداربوون لەبڵاوکراوەکانی هەر بابەتێك»(١٢).

ساڵی ١٩٦٩ ئەکادیمیای فەرەنسیی لە فەرهەنگەکەیدا پێناسەی ئەم زانستەی کردوە بە (ناسینی کتێبی بڵاوکراوە دەربارەی هەر بابەتێك) لەگەڵ ناوبردنی چاپەکانی‌و بەهاو دەگمەنییەکانی) بێ ئەوەی ئاماژە بۆ ڕۆڵی (پێرست) بکرێ کە کەرەستەی گرنگە بۆ بیبلیۆگرافیاو نابێ هەرگیز فەرامۆش بکرێت.

ماوەتەوە بڵێین، لە زۆر کتێبخانەی پێشکەوتووی جیهاندا کار لەسەر بیبلیۆگرافیاو ڕێبەرەکان دەکرێت‌و بگرە ناوی بیبلیۆگرافیاکانیان بەجیهاندا بڵاوبووەتەوە.

جۆرەکانی بیبلیۆگرافیا

سەبارەت بەجۆرەکانی ئەم زانستە گرنگە، سەرچاوەکان بەپێی خەسڵەتی کاری بیبلیۆگرافی جۆرەکانیان دیاریی کردوە، توێژەر (احمد نافع)(١٣) بەمجۆرە دابەشی کردوون:

١-بیبلیۆگرافیای ڕێکخراو: بەشێوەی لیستە ڕێکدەخرێت‌و بەرهەمی فکریی دیاری دەکەن، بەشێوەیەکی گشتی‌و چاپەمەنییە جیهانییەکان دەگرنە خۆ، یان نیشتمانی‌و بەرهەمی فکریی وڵاتان دیاری دەکەن، یاخود بۆ بابەتێکی دیاریکراوە، یان بیبلیۆگرافیای بەرهەمی نووسەرێکە.

٢-بیبلیۆگرافیای شیکاریی: وەسفی وردو مادیی کتێب دەکات، تیایاندایە مێژوویی‌و سەبارەت بەمێژووی کتێب‌و کەسان‌و شوێن، یان ئەوانەن کە بایەخ بەتوێژینەوەی تێکستەکان دەدەن.

هەرچۆن، لەمیاندا (شیکاریی) بایەخ بە جیاوازیی لەتێکستی دەستنووس‌و چاپکراو دەدرێت، هەروەها بۆ بەراوردی نێوان چاپە جیاوازەکانی کتێبێکی دیاریکراوە.

بیبلیۆگرافیای (مێژوویی)یش دەچێتە خانەی شیکاریی، یان (وەسفی)یەوەو بریتییە لەوەی کە کار لەسەر کتێبە کۆنەکان‌و بەتایبەت دەستنووس دەکات (١٤).

هەر لە کتێبەکەی (د.عبداللطیف صوفی)دا باس لە جۆرەکانی بیبلیۆگرافیا کراوە:

*بیبلیۆگرافیای گشتی بەسەر ئەم بەشانەدا دابەش دەکرێن:

١-بیبلیۆگرافیای جیهانیی: واتە بەرهەمە فکرییەکان بەهەموو سەرچاوەکانیان‌و پسپۆڕیی زانستییان‌و هەموو زمانەکان، ئیتر لەهەر شوێنێك بڵاوکرابنەوە، بەڵام بەدەستهێنانی زانیاریی سەرانسەریی لەسەر هەر بابەتێك لەم جۆرەدا کارێکی زەحمەتەو تائێستا بەتەواویی لەمجۆرە بیبلیۆگرافیایە ئەنجام نادرێت.

٢-بیبلیۆگرافیای نیشتمانیی: واتە لیستی دانراوەکان بۆ چاپکراوەکانی یەك وڵات، یان ئەوەی پەیوەندیی هەیە بەو وڵاتەوە، ئەمەش هەموو جۆرەکانی سەرچاوەی زانیاری دەگرێتەوە، وەکو (کتێب، چاپکراوی فەرمیی، بڵاوکراوەی زانستی، بچوککراوەکان، نەوارو فیلم‌و تاد.. واتە ئەم بیبلیۆگرافیایە تایبەتە بە (کتێبخانەی نیشتمانی)ی هەر وڵاتێك کە هەر لەو کتێبخانەیەشدا سپاردنی یاسایی چاپکراوەکان ئەنجامدەدرێت.

٣-بیبلیۆگرافیای هەڵبژێردراو: واتە هەڵبژاردن لە سەرچاوەکانی زانیاری‌و زانست بۆ مەبەستی دیاریکراو، وەکو بایەخیان، نوێی بەرهەمهێنانیان، یان هەر مەبەستی دیکەی گرنگ لای سوودمەندان، بە پێچەوانەی بیبلیۆگرافیای گشتی کە هەموو شت لەخۆ دەگرن. بیبلیۆگرافیاش هەیە سەبارەت زانستی دیاریکراوی وەك (کیمیا) یان بابەتی ئەدەبیی وەك (ئەدەبی منداڵان).

٤-بیبلیۆگرافیای زمانی دیاریکراو: واتە بەرهەمی سەر بەزمانێك لەهەر شوێنێك بڵاوکرابنەوە، وەك زمانی ئینگلیزی لەهەر وڵاتێك ڕوناکییان دیبێت‌و لەهەر بابەتێکی زانیاریی مرۆییدا بووبێت.

٥-بیبلیۆگرافیای بازرگانی: لیستەی تایبەتین بۆ سەرجەم بابەتەکان لە چاپکراوی دەزگاکانی بڵاوکردنەوە بەمەبەستی بازرگانی.

٦-بیبلیۆگرافیای هەرێمایەتی: بایەخ بە چاپکراوەکانی یەك هەرێمی دیاریکراو دەدات، کە پەیوەندیی هاوبەشی زمانەوانی، مێژوویی، سیاسی‌و ئابووریی تیایدا هەبێت.

*بیبلیۆگرافیای دیاریکراویش تەرخانە بۆ ئەم بەشانە:

١-بیبلیۆگرافیای بابەتی: بایەخ بەتایبەتمەندیی بابەتی دەدات لە هەر بوارێکی زانیاریی مرۆیی، زانستی بێت یان ئەدەبیی، ئەمجۆرە باشترین سەرچاوە دەبێت بۆ توێژینەوە زانستییەکان.

٢-بیبلیۆگرافیای کەسیی: بۆ دیاریکردنی بەرهەمیی زاناو بیرمەندو داهێنەران، واتە ناساندنی بەرهەمەکانی خۆیان، یان ئەوانەی لەسەریان نووسراون.

٣-بیبلیۆگرافیای ڕەگەزە ئەدەبییەکان: واتە سەبارەت شیعر، چیرۆك، ڕۆمان‌و شانۆنامە.

٤-بیبلیۆگرافیای ناوچەکان: ئەوانەی بۆ ناوچەی جوگرافیی دیاریکراو دەردەکرێن، وەك ئەمریکا.

٥-بیبلیۆگرافیای چاپکراوە خولاوەکان: واتە سەبارەت بە خودی خولاوەکانن، نەك بابەتی بڵاوکراوە تیایاندا، کە ئەوە کاری ڕێبەر (کشاف)ە.

٦-بیبلیۆگرافیای بابەتی تایبەت لە دانراوەکان: وەك بابەتی تایبەتی وەرگێڕان، یان کتێبە قەدەغە کراوەکان.

٧-بیبلیۆگرافیای چاپە جیاوازەکان: وەك کتێبە ئایینیە ئاسمانییەکان، یان قورئانی پیرۆز، یان کتێبەکانی شەکسپیر.

٨-بیبلیۆگرافیای بیبلیۆگرافیاکان: لەبەر زۆریی لیستی بیبلیۆگرافیای ڕێکخراو، لە گشتی‌و دیاریکراو، پێویست بەناساندنی هەموویان دەکات لە بیبلیۆگرافیای تایبەتدا (١٥).

چۆنیەتی ئەنجامدانی بیبلیۆگرافیا

بەر لە هەنگاوەکانی ئەنجامدانی، دەبێ ئەم خاڵە گرنگانە لەبەرچاو بگیرێن:

—دیاریکردنی ئامانج لە بیبلیۆگرافیاکە.

—بوارو ڕەهەندەکانی ئەنجامدانی دەستنیشان بکرێت.

—بەربڵاوی بابەتەکە دیاری بکرێت.

—ئەو سەرچاوانەی کاریان لەسەر دەکەن، کتێب یان خولاوەکان یان وتار یان دەستنووس‌و..تاد.

—زانینی ئاستی وەسفیی بیبلیۆگرافیی سەرچاوەکان.

—ئامادەکردنی کارتی پێویست‌و زانیارییەکان بۆ دەستکردن بە پرۆسەکە(١٦).

هەنگاوەکانیش بریتین لە :

ا—ئامادەکردنی کەرەستەکانی بیبلیۆگرافیا:

١-دابینکردنی کارت لە قەوارەی ٧,٥×١٢,٥سم.

هەر کارتە بۆ سەرچاوەیەك بەکاردێت کەوا زانیارییەکانی لەسەر دەنووسرێت.

٢-گەڕان بەدوای بابەت‌و سەرچاوەکاندا:

بیبلیۆگرافیاکار، هەرخۆی، یان بە هاوکاری گروپێك، ڕاستەوخۆ سوود لە سەرچاوەکان وەردەگرێ بۆ وەدەستهێنانی زانیاریی وردو تەواوو تۆمارکردنیان، لەم کارەدا پشت دەبەسترێ بەهەریەك لەمانە:

—چاپکراوو سەرچاوەی کتێبخانەیی جۆراوجۆر.

—پێرستی کتێبخانە گەورەکانی وەکو (نیشتمانیی، زانکۆیی، گشتی، تایبەتمەند)، ئیتر لەسەر کارتەکانیان بێ، یان چاپکراو، یان پارێزراو لە کۆمپیوتەردا.

—بیبلیۆگرافیای تری وەك بازرگانی، بابەتیی.

—ئیندێکسەکان (ڕێبەر).

—لیستەی سەرچاوەکان لە کتێب‌و فەرهەنگ‌و نامەی زانکۆیی‌و تاد..

—کەتەلۆکی بڵاوکەرەوەو کتێب فرۆشان.

—ئاگاداریی چاپکراوەکان لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا.

—تۆڕەکانی زانیاری‌و ماڵپەڕەکانی ئینتەرنێت.

—سەرچاوەی تری وەك تاکەکەسەکان.

٣-ئەنجامدانی وەسفیی بیبلیۆگرافی بۆ بابەتە کۆکراوەکان:

بە پەیڕەوکردنی بنەماو تەکنیکە نێودەوڵەتییەکان کە بۆ ئەو مەبەستە داڕێژراون‌و خۆیان لە سیستمی نێودەوڵەتیی وەسفی بیبلیۆگرافی (ISBD)دا دەبیننەوە.

ئەویش بەسەر ئەم بەشە سەرەکیانەدا دابەش دەبێ:

ا—ناونیشان‌و دیاریکردنی بەرپرسیاریی: واتە ناونیشانی سەرەکی‌و ناونیشانی فەرعی‌و ناونیشانی ئەلتەرناتیف‌و دیاریکردنی گشتیی بابەتەکەو ناونیشانی بەرامبەرو دیاریکردنی بەرپرسیاریی.

ب—چاپ: دیاریکردنی چاپ‌و بەرپرسیاریی پەیوەست بەو چاپەوە.

ج—بڵاوکردنەوەو دابەشکردن: جێگای بڵاوکردنەوە، بڵاوکەرەوە، مێژووی بڵاوکردنەوە، هەروەها دەکرێ جێگای چاپ‌و ناوی چاپخانەو مێژووی چاپکردن دابنرێت.

د—وەسفی مادیی: واتە ڕووکاری دەرەوەی سەرچاوەکان.

هـ—زنجیرە: واتە ناونیشان‌و ژمارەی بابەتەکە لە زنجیرەدا.

هەرچۆن شوێنی تریش بۆ وەسفی بیبلیۆگرافی دیاری دەکرێت، وەك بەشی تێبینییەکان‌و ژمارەی پێوەری نێودەوڵەتیی، بەڵام ئەمانە زیاتر لە کارتی پێرستدا بەکاردێن.

نموونە لەوەسفی بیبلیۆگرافیی بۆ سەرچاوەکانی کتێبخانە

*کتێبی یەك نووسەر بە زمانی کوردی:
دانا ڕەووف.
لەکلاسیکەوە بۆ مۆدێرن.— گەشتێك بەنێو دراماو شانۆی کلاسیك‌و مۆدێرندا.—سلێمانی: چاپخانەی ڕەنج، ٢٠١٠.—٣٢٩ل.

*کتێبی دوونووسەر بە زمانی عەرەبی:
الحرستاني، عصام.
عالم المراة، او هموم المراة المعاصرة/ عصام الحرستاني، محمد الحسناوي.—عمان: دارعمار، ١٩٨٧.—٢١٣ص.

٤-ڕێکخستنی بیبلیۆگرافیا:

بەیەکێك لەم شێوانە ڕێکدەخرێت:

ا—بەپێی سیستمێکی پۆلێن، وەك پۆلێنی دیوی دەیی، یان سیستمی کتێبخانەی کۆنگرێس.

ب—ڕێکخستنی بابەتیی،بەریزبەندیی (هیجایی)و بەپێی سەرەبابەتەکان.

ج—ڕیزبەندیی هیجایی بەپێی ناوی نووسەرەکان.

د—ڕیزبەندیی هیجایی بەپێی ناونیشان.

هـ—بەپێی مێژووی بڵاوکردنەوە.

و—بەپێی شوێنی بڵاوکردنەوە.

ی—ڕیزبەندیی فەرهەنگی، کەتیایدا نووسەرو ناونیشان‌و بابەت دیاری دەکرێت.

٥-دەرکردنی بیبلیۆگرافیا:

دەبێ بڕیار بدرێ بەشێوەی بڵاوکراوە بێ، یان بەشێ لە خولاوەیەکدا، یان لە کتێبداو باشتر وایە ناونیشانەکان بەپێی قەوارەی گەورەترو دیار لە چاپ بدرێن.

٦-ئامادەکردنی ڕێبەری، پێویست بۆ بیبلیۆگرافیا:

بە تەواوکەری بیبلیۆگرافیا دەناسرێ‌و بە هەر شێوەیەك ڕێك بخرێت پێویست دەکات ڕێبەرێ بۆ نووسەرو یەکێ بۆ ناونیشان ئامادەبکرێت‌و ئەوانە دەبنە تەواوکەری بیبلیۆگرافیاکە. بەتایبەت لە کاتێکدا ژمارەی بابەتەکان بگەنە سەدان‌و هەزاران.

لەڕێبەردا ناوی نووسەرو ژمارەی بابەتەکانی بەپێی ڕیزبەندیی بیبلیۆگرافیاکە دیاری دەکرێت، بەڵام لە ڕێبەری ناونیشاندا بە تەنیا ناونیشانەکان دیاری دەکرێن (١٧).

پەراوێزەکان:

١-نزار محمد علي القاسم، قوائم المؤلفات أو الببليوغرافيات، ص/٧.
٢-موحازەرەی بیبلیۆگرافیا لە خولی زانستیی کتێبخانەی نیشتمانیی بەغدا، ١٩٨٣.
٣-هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٤-د. عبد اللطيف صوفي، مدخل الى علم الببليوغرافيا والأعمال الببليوغرافية، ص/١٦.
٥-المكتبة الوطنية، الببليوغرافية الوطنية العراقية، ص/٦.
٦—كنود لارسن، مصالح الببليوغرافيا الوطنية، ص/٤.
٧-ماڵپەڕی www.alyaseer.net.
٨—د. عبداللطيف صوفي، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل/١٩.
٩-هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل/٢٠.
١٠-لويز نويل مالكليس، الببليوغرافيا، ص/١٤.
١١—د. عبداللطيف صوفي، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل/٢١.
١٢-هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل/٢٣.
١٣—احمد نافع المدادحة، الخدمات المكتبية والمعلوماتية للمستفيدين، ص/٩٠.
١٤—د. ربحي مصطفى عليان، خدمات المعلومات، ص/٢٢٨.
١٥—د. عبداللطيف صوفي، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل/٣٧.
١٦-احمد نافع المدادحه، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل/٩١.
١٧—د. ربحي مصطفى عليان، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل/٢٤٢.

سەرچاوەکان

١—نزار محمد علي القاسم، قوائم المؤلفات أو الببليوغرافيات، بغداد، دار الحرية للطباعة والنشر، ١٩٧٢.
٢—د. عبد اللطيف صوفي، مدخل الى علم الببليوغرافيا والأعمال الببليوغرافية، الرياض، دار المريخ للنشر، ١٩٩٥.
٣-كنود لارسن، مصالح الببليوغرافيا الوطنية، احداثها وكيفية ادارتها، القاهرة، اليونسكو، ١٩٥٦.
٤-لويز نويل مالكليس، الببليوغرافيا، ت: بهيج شعبان، بيروت، منشورات عويدات، ١٩٧٤.
٥-احمد نافع المدادحة، الخدمات المكتبية والمعلوماتية للمستفيدين، عمان، المعتز للنشر والتوزيع، ٢٠٠٩.
٦-د. ربحي مصطفى عليان، خدمات المعلومات، عمان، دار صفاء للنشر والتوزيع، ٢٠١٠.
٧-المكتبة الوطنية، الببليوغرافية الوطنية العراقية، (١٩٩٦—٢٠٠٤)، بغداد، ٢٠٠٤.
٨-موحازەرەکانی وانەی بیبلیۆگرافیا لە یەکەمین خولی زانستی کتێبخانەکان لە کتێبخانەی نیشتمانیی کە نووسەری ئەم بابەتە تیایدا بەشداربووە، بەغدا، ١٩٨٣.
٩- ماڵپەڕی www.alyaseer.net.

هۆڵی خوێندنەوە لەکتێبخانەی گشتیی لەندەن